

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 6, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК:332.146.2:004.77(477.7)

*О. С. Бавико,
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту,
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон*

КЛАСТЕРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УПРАВЛІНСЬКИЙ ЗАСІБ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

*О. У. Вавуко,
Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Professor of Department of Management, University of International Business and Law, Kherson*

CLUSTER ORGANIZATION OF ECONOMIC ACTIVITY AS A MANAGEMENT TOOL FOR REGIONAL MANAGEMENT

Стаття містить результати дослідження проблеми підвищення ефективності регіонального менеджменту в умовах постійного зросту рівня конкуренції на внутрішніх та міжнародних ринках. Загальний зріст ступеню конкуренції в економічних відносинах, вимагає від суб'єктів регіонального менеджменту активізації пошуку і використання засобів управлінського впливу, що здатні забезпечити ефективне використання наявних ресурсів. Кластеризація економічних відносин, на протязі двох останніх десятиліть розглядається як організаційний механізм, що забезпечує синергетичний ефект від взаємодії економічних суб'єктів. За результатами дослідження визначено дві найбільш прийнятних з практичної точки зору моделі ідентифікації та формалізації кластерної ініціативи в межах регіонального менеджменту: «згори вниз» та «знизу догори». Пропоновані моделі засновуються на співпраці суб'єктів регіонального менеджменту та бізнесових кіл, наукових і громадських організацій. В якості технологічної основи ідентифікації кластерів розглядаються сучасні технології краудсорсингу.

The article contains the results of study on improving the efficiency of regional management in continuous growth of competition in the domestic and international markets. Total height level of competition in economic relations requires activation of regional management search and use of management influence that can ensure efficient use of available resources. Clustering of economic relations over the last two decades is seen as an organizational mechanism for the synergistic effect of the interaction of economic agents. The study identified two most suitable from a practical point of view, model identification and formalization of cluster initiatives within regional management "top down" and "bottom-up". The proposed models are based on the cooperation of regional management and business circles, academia and NGOs. As technological bases clusters identification considered crowdsourcing modern technology.

Ключові слова: *регіональний менеджмент, кластер, конкурентоспроможність, ресурси регіону, ідентифікація кластера.*

Key words: *regional management, cluster, competitiveness, resources of the region, identifying cluster.*

Постановка проблеми. Впровадження та розвиток кластерної організації, що засновується на мережевих принципах горизонтальної інтеграції та координації у процесі взаємодії суб'єктів економічної діяльності, виступає одним з основних елементів постіндустріальної модернізації регіонального економічного простору. Ефективність кластерної організації підтверджується досвідом розвинених країн. Четверть компаній в ЄС працює в умовах кластерного середовища, використовуючи тісну співпрацю з іншими підприємствами свого регіону.

Актуалізацію використання кластерних форм організації економічної взаємодії, як управлінського засобу в регіональному менеджменті, необхідно розглядати як наслідок біфуркації спричиненої НТР. Активне впровадження кластерів в економіках розвинених країн починається з 90-х років ХХ ст., цей процес розцінюється як засіб підвищення конкурентоспроможності на всіх рівнях економічної системи, від глобального економічного протистояння США, Європи, Японії, до регіонального та галузевого розвитку. Ефективність кластерів спричинила їх подальший генезис від суто економічних організацій до універсальних інститутів соціально-економічного розвитку за допомогою яких вирішуються питання освітнього, науково-технологічного, кадрового забезпечення, розвитку соціальної, транспортно-логістичної, інноваційної та фінансової інфраструктури.

Необхідність проведення повномасштабної політики кластерного розвитку в ході процесу модернізації регіонального економічного простору, пояснюється інноваційністю та високим ступенем ефективності відповідних механізмів організації економічної діяльності, що засновуються на добровільній інтеграції ресурсів та горизонтальній координації діяльності економічних суб'єктів.

Впровадження регіональних та міжрегіональних кластерів забезпечує модернізацію регіонального економічного простору на основі використання інноваційного потенціалу регіону, активізації підприємницької функції, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі використання синергетичних ефектів взаємодії, а також дозволяє вирішувати питання зайнятості населення регіону та забезпечення соціальної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понятійна ідентифікація кластера, як форми організації економічної діяльності вперше була здійснена А. Маршаллом, відносно комплексів текстильних та металообробних підприємств Англії наприкінці ХІХ століття [1]. Кластер, як сучасний механізм соціально-економічної самоорганізації був у перше ідентифікований М. Портером: «група розташованих у географічній близькості компаній та пов'язаних з ними організацій, що функціонують у певній сфері, характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну» [2].

Регіональні аспекти кластеризації досліджував М. Енрайт, він абсолютизував значення регіональних економічних підсистем. Регіональний кластер, це промисловий кластер, у якому підприємства розташовуються в географічній близькості одне від одного, або – це географічна агломерація фірм, які працюють в одній або декількох споріднених галузях господарства.

Регіональний кластер може містити в собі групи малих і середніх підприємств, фірми, технологічно пов'язані між собою, а також виробничу систему з колішніми підприємствами великих ТНК і фірмами, що відокремилися від материнських компаній [3].

На думку С. Розенфельда: «регіональний кластер – це не тільки географічно окреслена концентрація взаємопов'язаних фірм. Фірми повинні мати також канали для виробничих трансакцій, діалогу і комунікацій між малими і середніми підприємствами. Без активних каналів зв'язку навіть критична маса споріднених фірм не є локальною виробничою або соціальною системою, і тому не функціонує як кластер» [4].

Вітчизняні науковці приділяють велику увагу проблемам ідентифікації та розвитку кластерів. Так, відомий український дослідник проблем кластеризації економіки С. Соколенко визначає кластер, як – територіальне об'єднання самостійних, взаємопов'язаних підприємств та установ у межах промислового регіону, які спрямовують свою діяльність на виробництво конкурентоспроможної продукції» [5]. Кластер, як форму територіально-галузевої інтеграції підприємств, наукових установ та органів місцевої влади, застосування якої сприяє підвищенню конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону, визначає М. Войнаренко. В якості «групування взаємозалежних компаній та установ, що конкурують та співпрацюють між собою, і які поєднані між собою системою ринкових та інших зв'язків», визначають кластер Л.І. Бойко та С.В. Кудря [6].

На специфіку функціонування кластерів, яка полягає в інтеграції галузевих і територіальних принципів організації підприємницької діяльності, можливості більш повного використання інфраструктурного потенціалу регіону, а також здатності до зміни конфігурації мережі: заміни окремих елементів та приєднання додаткових, вказує В.М. Геєць [7].

Формулювання завдання дослідження. Загальний зріст ступеню конкуренції в економічних відносинах, вимагає від суб'єктів регіонального менеджменту активізації пошуку і використання засобів управлінського впливу, що здатні забезпечити ефективне використання наявних ресурсів. Кластеризація економічних відносин, на протязі двох останніх десятиліть розглядається як організаційний механізм, що забезпечує синергетичний ефект від взаємодії економічних суб'єктів. Метою пропонованого дослідження є визначення найбільш прийнятних з практичної точки зору, моделей ідентифікації та формалізації кластерної ініціативи в межах регіонального менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних причин використання кластерних механізмів в процесі управління розвитком регіональної економіки є те, що відповідна організація економічної взаємодії дозволяє ефективно розвивати та використовувати фактори конкурентоспроможності, які за Портером складаються з наступних позицій:

- стратегія та конкуренція фірм, що спонукає до підвищення ефективності та впровадження інновацій;
- специфіка попиту, яка спричиняє постійний зріст якості продукції, та активний технологічний розвиток;
- суміжні галузі та компанії підтримки, локалізація яких дозволяє оптимізувати транзакційну взаємодію;
- ключові, спеціалізовані фактори (висококваліфіковані кадри, технології, капітал, інфраструктура), що створюються учасниками кластеру та виступають запорукою конкурентних переваг.

Урядові структури, на думку М. Портера, мають виступати в якості каталізатора кластеризації, заохочувати та спонукати компанії до інтеграції з метою підвищення індивідуальної та загальнопросторової конкурентоспроможності.

Структурна характеристика кластеру, включає загальновизначений набір учасників, який з огляду на необхідність вирішення проблеми координації розсіяного знання необхідно доповнити інститутами мережевої взаємодії:

- підприємства пропульсивних галузей, лідируючі компанії;
- науково-дослідні та освітні установи;
- мережа постачальників сировини, обладнання, сервісних послуг;
- підприємства інфраструктури (фінансові, страхові, транспортно-логістичні, торговельні, інформаційно-комунікаційні, консалтингові та ін.);
- органи державної влади та місцевого самоврядування, які виступають ініціаторами створення кластерів та забезпечують інституціональні умови для їхнього розвитку;

- інститути мережевої взаємодії (кластерні асоціації, координаційні ради).

Ефективність застосування засобів кластеризації в регіональному менеджменті ґрунтується на визначених передумовах: економічних, ресурсних, організаційних, які у свою чергу складають кластерний потенціал.

Економічні передумови визначаються галузево-технологічною та ринковою структурою регіонального економічного простору:

- наявність пропульсивних галузей, лідируючі підприємства яких, в змозі відігравати роль ядра кластеру;
- територіальною локалізацією основних учасників кластерної взаємодії;
- постійним характером господарських зв'язків, що складають зміст економічної взаємодії учасників кластеру;
- довготривалою інтеграцією та координацією діяльності учасників кластеру в межах виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості, маркетингових стратегій, лобіювання загальних інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- наявності попиту на продукцію підприємств кластеру на відповідних внутрішніх та зовнішніх ринках;
- наявності загальних корпоративних систем управління, контролю бізнес-процесів, господарського моніторингу, механізмів вирішення спірних питань та конфліктів.

До числа ресурсних передумов створення кластерів необхідно віднести наступні позиції:

- природні ресурси;
- матеріально-технічна та виробнича інфраструктура;
- людські ресурси;
- фінансові ресурси;
- науково-технологічна інфраструктура;
- інформаційно-комунікаційна інфраструктура;
- адміністративна інфраструктура.

Організаційні передумови для формування кластерів відображають ступінь готовності до впровадження цих форм економічної взаємодії серед бізнес-структур, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Перетворення кластерного потенціалу регіонального економічного простору в реальні кластери, визначається розробкою їхніми учасниками загальної концепції та стратегічної мети, відповідних програм діяльності, створення інститутів мережевої взаємодії (кластерних асоціацій, координаційних рад), визначенням загального бренду, наявності процедури отримання членства для учасників кластеру. Стратегія розвитку кластера та програма її реалізації виступають підставою для визначення заходів підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

Першим етапом безпосереднього втілення політики кластерного розвитку регіонального економічного простору виступає ідентифікація кластерів. За напрямом ідентифікації кластерів, велика кількість дослідників у тому числі і експерти Європейської комісії з нагляду за розвитком малих та середніх підприємств, виокремлюють два підходи до визначення потенційних кластерів: «згори вниз» та «знизу догори». Основою процесу ідентифікації кластерів виступає дослідження просторово-економічного профілю регіону.

Перший підхід – «згори вниз», застосовується у межах загальнодержавної стратегії економічного розвитку, виходить з галузевої структури регіонального економічного простору та базується на синтезі традиційних, позапросторових інструментів стратегічного аналізу (SWOT і PEST аналіз), та кількісних методах ідентифікації регіональних кластерів через визначення просторової локалізації наявних підприємств, що відносяться до числа експортоорієнтованих, або конкурентоспроможних на внутрішніх ринках галузей.

Кількісний аналіз проводиться за допомогою розрахунків коефіцієнта локалізації визначеного виробництва в регіональному економічному просторі, коефіцієнта душевого виробництва і коефіцієнта спеціалізації регіону у відповідній галузі.

Кількісний аналіз доповнюється визначенням якісних умов, необхідних для забезпечення конкурентоздатності регіонального економічного простору у відповідних галузях економіки: ресурсної бази, факторів виробництва, попиту на внутрішніх та зовнішніх ринках, конкурентоздатності постачальників суміжних галузей, наявності організаційних факторів розвитку кластеризації.

Необхідно відзначити, що аналіз кластерного потенціалу у цьому випадку, подібний до методики визначення пропульсивних галузей. Отже, можна зробити висновок про те, що саме пропульсивні галузі регіонального економічного простору у першу чергу мають бути об'єктами кластеризації.

Другий підхід – «знизу догори», передбачає ідентифікацію кластерів виходячи з наявності в регіональному економічному просторі локальних пропульсивних галузей. Цей підхід має якісний характер і доповнює кількісний аналіз в умовах відсутності необхідної інформації. Він використовується для визначення регіональних особливостей взаємодії суб'єктів економічної діяльності, їхніх найважливіших ланок та стратегічних гравців у різноманітних формальних і неформальних мережних утвореннях. Цей підхід передбачає, що у процесі багатосторонніх консультацій між представниками бізнес-структур, науково-дослідних установ, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських обговорень – з'являється можливість для визначення нових кластерів та уточнюються основні компетенції кластерів, що організуються через підхід «згори вниз».

Підхід «знизу догори» виявляється більш ефективним для ідентифікації про-кластерів, що формуються на основі нових галузей та конкурентоспроможних компетенцій регіонального економічного простору. Провідна роль у створенні такого кластеру належить суб'єктам підприємницької діяльності, галузевим

асоціаціям, науковим і освітнім закладам. У процесі створення відповідного кластера відбувається об'єднання окремих проєктів і програм, що дозволяє інтегрувати діяльність його потенційних учасників. Аналіз нового кластеру розпочинається з виявлення галузі, що швидко розвивається, демонструє позитивну динаміку економічної ефективності, визначається стійкістю по відношенню до зовнішніх деструктивних впливів, або спроможністю до швидкого відновлення обсягів виробництва у післякризовий період.

У зв'язку з перерахованими вище особливостями ідентифікації кластерів, необхідно зауважити, що в національній практиці кластерного розвитку найчастіше використовуються коефіцієнти локалізації та неформалізовані методи якісного аналізу.

Впровадження кластерних форм організації економічної взаємодії розпочалося в Україні з кінця 90-х років минулого століття. На теперішній час відповідні форми організації наявні майже у всіх регіонах, що свідчить про реальні можливості застосування кластерних механізмів для розвитку та модернізації регіонального економічного простору. Одночасно, необхідно зауважити, що більшість кластерів у регіонах України, кількість яких за різними даними становить близько 70, перебувають на стадії становлення.

Аналіз останніх досліджень, пов'язаних з проблематикою кластерного розвитку регіональної економіки, дає підстави стверджувати, що основними гальмівними факторами цього процесу виступають наступні:

- відсутність відносин співробітництва між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-структурами (механічна солідарність);
- слабкі зв'язки між підприємствами та науковими установами, низький рівень інноваційності економіки;
- відсутність цілеспрямованого впливу держави у сфері розробки, залучення та впровадження інноваційних технологій;
- відсутність зацікавленості власників промислових, експортоорієнтованих груп в інноваційному розвитку відповідних галузей та підвищенні ступеню готовності виробляємої продукції;
- тінізація економіки, розповсюдження скритих холдингів, що працюють в межах схем спрямованих на зменшення податкових відрахувань;
- підпорядкованість економічної політики інтересам великих промислових, експортоорієнтованих груп та ігнорування проблем розвитку малого і середнього бізнесу;
- слабкість кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку;
- брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинутих країнах;
- відсутність дієвої законодавчої бази, що регулює відносини державно-приватної співпраці, розвитку та функціонування кластерів, значні бюрократичні перешкоди для розвитку підприємництва;
- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих кластерів.

Необхідно зазначити, що на теперішній час в Україні розроблені проєкти нормативно-правових актів, спрямованих на формування державної політики у сфері запровадження кластерних механізмів організації та розвитку економіки, але всі вони залишаються не затвердженими. Серед таких нормативно-правових актів необхідно відзначити:

- проєкт «Концепції створення кластерів в Україні» (розроблений Міністерством економіки України у 2008 р.), містить перелік перспектив та переваг, комплекс заходів щодо впровадження кластерного підходу в економіці, визначення кластеру – «група географічно локалізованих взаємопов'язаних компаній, постачальників обладнання, комплектувальних, спеціалізованих виробничих послуг, інфраструктури, науково дослідних центрів, вузів (редакція першоджерела) та інших організацій, взаємодоповнюючих один одного для досягнення конкретного господарського ефекту та посилюючих конкурентні досягнення окремих компаній і, відповідно, кластера в цілому», основні види кластерів: виробничі, інноваційно-технологічні, туристичні, транспортно-логістичні;

- проєкт «Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів» (розроблений Міністерством регіонального розвитку та будівництва у 2009 р.), в контексті визначення підходів до вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності та показників якості життя населення прикордонних регіонів, Стратегія визначає організаційні засади, містить порівняльний аналіз можливих варіантів виявлення транскордонних кластерних ініціатив та розвитку транскордонних кластерів.

Відсутність загальнодержавної та регіональних програм з кластерного розвитку за умов їхньої нагальної необхідності, гальмує модернізацію регіонального економічного простору, перетворює кластеризацію на ситуативний, фрагментований процес з низьким рівнем ефективності.

Висновки. На основі аналізу існуючих засобів ідентифікації кластерів, в контексті вирішення завдань дослідження щодо визначення організаційно-економічного механізму кластерного розвитку регіонального економічного простору, як засобу регіонального менеджменту, було сформовано методичку визначення двох типів кластерів: «згори вниз» та «знизу догори», рис. 1, 2.

Процес ідентифікації кластерів, як складовий елемент регіонального менеджменту, має передбачати не тільки визначення кластерного потенціалу (оцінку конкурентоспроможності продукції підприємств «ядра» кластера, економічних, ресурсних та організаційних передумов), а і наявність можливостей для реалізації кластерного потенціалу, інституціонального виокремлення у вигляді прийняття кінцевого рішення про створення відповідного кластера.

Ідентифікація кластера за моделлю «згори вниз» передбачає закріплення ролі фасилітатора за центральними та місцевими виконавчими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, рис. 1.

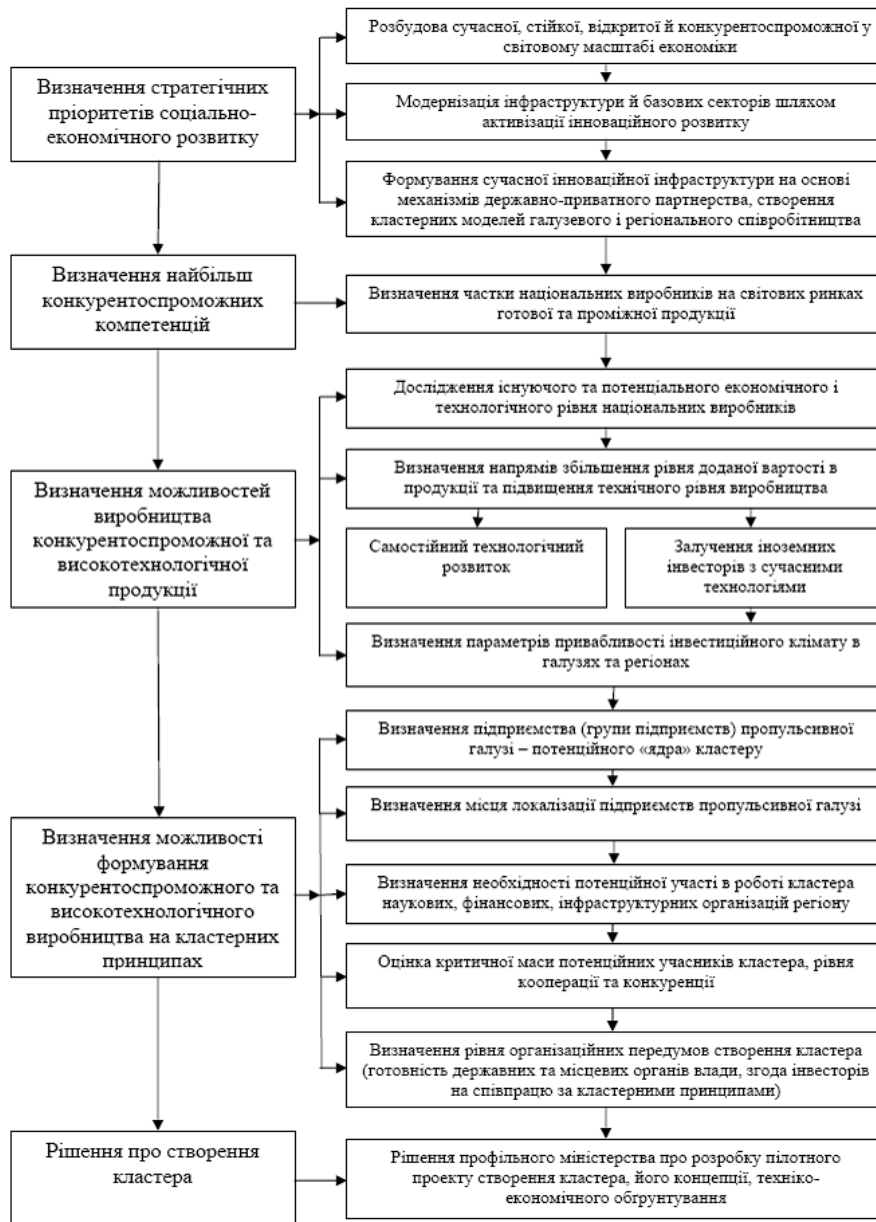

Рис. 1. Модель ідентифікації кластера «згори вниз»

Рис. 2. Модель ідентифікації кластера «знизу догори»

Кластери, що ідентифікуються у відповідності до моделі «знизу догори», в контексті детермінант внутрішньої структури, являють собою постіндустріальні, горизонтально інтегровані, кон'югаційні системи на основі комбінації конкуренції з потенційною координацією діяльності і транзакційними зв'язками, високим рівнем інноваційності, вони формуються, як правило, спонтанно без участі органів влади, на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, віртуального середовища Інтернет (віртуальні кластери, технології краудсорсингу, краудфандінгу, краудстронінгу, краудвиробництва), або за організаційного впливу управлінських структур мережевої взаємодії (Координаційна рада з питань стратегічного розвитку).

Література.

1. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – 594 с.
2. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition // *Harvard Business Reviews*, November-December, 1988. – pp. 77-90.
3. Enright M.J. Why Clusters are the Way to Win the Game? // *Word Link*, No: 5, July/August, 1992. – P. 2425.
4. Rosenfeld S.A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development // *European Planning Studies*, 1997. № 5. – P.
5. Соколенко С.І. Виробничі системи глобалізації. Мережі, альянси, кластери / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2002. – 645 с.
6. Бойко Л.І. Кластери як одна з ефективних форм співробітництва / Л.І. Бойко. – *Економічний простір*. – 2009. – № 22. – 327-331.
7. Гець В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. Гець // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С.10-11.

References.

1. Marshall, A. (1993), *Principy jekonomicheskoy nauki* [The principles of economics], Progress, Moscow, Russia.
2. Porter, M.E. (1988), "Clusters and the New Economics of Competition", *Harvard Business Reviews*, November-December, pp. 77-90.
3. Enright, M.J. (1992), "Why Clusters are the Way to Win the Game?", *Word Link*, vol. 5, pp. 24-45.
4. Rosenfeld, S.A. (1997), "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development", *European Planning Studies*, vol. 5, pp. 189-231.
5. Sokolenko, S.I. (2002), *Vyrobnychi systemy hlobalizatsii. Merezhi, al'iansy, klasteri* [Manufacturing Systems globalization. Networks, alliances, clusters], Lohos, Kyiv, Ukraine.
6. Boyko, L.I. (2009), "Klasteri yak odna z efektyvnykh form spivrobitnytstva", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 22, pp. 327-331.
7. Heiets', V. (2008), "Klasteri i merezhevi struktury v ekonomitsi – tema dosyt' tsikava, ale na s'ohodni sche do kintsia ne vuvchena", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 10-11.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"